

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**SHAROF RASHIDOV NOMIDAGI
SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI**

**“ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR ADABIY MEROSINING JAHON
ADABIYOTIDA TUTGAN O‘RNI VA AHAMIYATI”
MAVZUSIDAGI ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI
(Samarqand, 15.05.2024-y.)**

Samarqand – 2024

“Zahiriddin Muhammad Bobur adabiy merosining jahon adabiyotida tutgan o‘rni va ahamiyati” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Samarkand: SamDU nashriyoti, 2024-y. – 401 b.

Mazkur to‘plam 2024-yilning 15-may kuni o‘tkazilgan “Zahiriddin Muhammad Bobur adabiy merosining jahon adabiyotida tutgan o‘rni va ahamiyati” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallaridan iborat bo‘lib, unda xorijiy va mamlakatimizning bir qancha taniqli olimlari, yosh tadqiqotchilar hamda soha mutaxassislarining maqolalari o‘rin olgan.

To‘plamdan o‘rin olgan maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning aniqligi yuzasidan mualliflar mas’uldir.

TAHRIR HAY’ATI:

H.A.Xushvaqtov (tahrir hay’ati raisi), **M.Q.Muhiddinov** (mas’ul muharrir),
J.D.Eltazarov, I.I.Sulaymonov, Sh.Hasanov, J.Hamroyev.

Nashrga tayyorlovchilar:

S.Tohirov, filologiya fanlari nomzodi, dotsent
G.Xoliqulova, filologiya fanlari nomzodi, dotsent
N.Muhitdinova, filologiya fanlari doktori, professor

Musahhihlar:

D.Toshniyozova, PhD, o‘qituvchi
M.Hasanova, PhD, dotsent
D.Muminova, PhD, o‘qituvchi

SamDU Ilmiy-texnik kengashi majlisida muhokama qilinib, nashrga tavsiya etilgan. (2024-yil 31-may, № 11-son bayonnoma)

ISBN 978-9910-9779-6-1

© *Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, 2024*

Amma onun həyat sevgisini, dünyaya baxışını və xüsusən, intim duyğularını adi təsəvvür və təfəkkür tərəzisində çəkmək, qiymətləndirmək mümkün deyil.

Ümumən, türk xalqları poeziyası tarixində, görkəmli Nəvaişünas alim Akif Azalpın vurğuladığı kimi, iki əsr xüsusilə əlamətdardır; XV yüzil Əlişir Nəvai həzrətlərini, XVI əsr isə Zahirəddin Məhəmməd Babur, Şah İsmayıl Xətayi və Məhəmməd Füzulini söz sənəti aləminə bəxş etdiyinə görə poetik tariximizin qızıl səhifələridir. Onların yaradıcılığında dini-fəlsəfi üslubun və təsəvvüf motivlərinin mühüm yer tutması ilə yanaşı həm də dünyəvi ədəbiyyatın və ədəbi təmayüllərin üstünlük təşkil etməsi, başqa sözlə, “zahir şeiriyyəti” ənənələri ilə qırılmaz surətdə bağlılıq da ümumtürk poeziyası tarixində bu sənətkarların özünəməxsus şərəfli yer tutmasını şərtləndirmişdir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Quluzadə M. Füzulinin lirikası. Bakı, “Elm”, 1965.
2. Dadaşzadə A. XVIII əsr Azərbaycan lirikası. Bakı, “Elm”, 1981.
3. Захириддин Мухаммад Бабу. Asarlar. Uch cildlik. I cild. Devon. Toshkent, Badii adabiyot nashriyoti, 1965.
4. Захириддин Мухаммад Бабу. Asarlar. Uch cildlik. II cild. Bobirnama. Toshkent, Badii adabiyot nashriyoti, 1965.
5. Şah İsmayıl Xətayi. Əsərləri. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2005, 384 səh.

Axmedova Shoir,
filologiya fanlari doktori,
BuxDU professori

GULBADANBEGIM VA RUMER GODEN

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz adibasi Rumer Godenning “Gulbadan” kitobi va uning bosh qahramoni temuriy malika, Boburmironing sevimli qizi Gulbadanbegim, u yaratgan “Humayunnoma” asari haqida fikr yuritiladi.

Kalit soʻzlar: ingliz adibasi, Gulbadanbegim, tarixiy asar, malika, shoh va shoir, Bobur mirzo, boburiylar sulolasi.

Abstract. This article discusses the book “Gulbadan” by the English writer Rumer Goden and its main character, Gulbadan Begim, the beloved daughter of Timurid princess, Baburmirza, and the work "Humayunnoma" created by him.

Key words: English literature, Gulbadan Begim, historical work, queen, king and poet, Babur Mirza, Babur dynasty.

Taniqli ingliz adibasi, shoir, jurnalist Rumer Goden tarixiy asarlar muallifi sifatida ham mashhur. Uning Boburshohning qizi, temuriy malika Gulbadanbegimning hayoti va ijodiga bagʻishlangan kitobi boburiylar hayotini oʻrganishda muhim manbalardan boʻlib xizmat qiladi. “Bobur bunyod etgan davlat,

garchi bobolariniki singari bepoyon mintaqalarga yoyilmagan bo'lsa-da, u o'z saltanatining sultoni — buyuk imperator darajasiga ko'tarildi. O'z mulkida boshqaruv tizimini mahkam tutib, uni mohirlik bilan idora qildi. Bu o'lkani mahorat bilan boshqargan buyuk sulolaga asos soldi", deb yozadi haqli ravishda Margaret Rumer Goden o'zining "Gulbadan" nomli kitobida.

Gulbadanbegim — O'rta asrlarda Markaziy Osiyodagi yagona tarixchi ayol, "Humoyunnoma" tarixiy asarining muallifi, Amir Temurning avlodi, Boburning kenja qizi. Gulbadanbegim o'zining jiyani bo'lmish Akbarshohning iltimosiga ko'ra, 1585-87 yillarda otasi hamda o'gay akasi, Akbarning otasi Humoyun haqidagi xotiralariga bag'ishlangan fors tilidagi "Humoyunnoma" nomli asarni yozadi. Gulbadanbegimning mazkur asari ayol kishi tomonidan yozilgan Hindistonning yagona o'rta asr yilnomasidir. "Humoyunnoma" o'z davriga oid ko'plab materiallarni o'z ichiga oladi. [<https://www.uzanalytics.com/tarix/4342/>]

Ana shu noyob asarning muallifi haqida ingliz adibasi Margaret Rumer Goden (1904 — 1998) 1980 yili "Gulbadan" nomli to'rt qismdan iborat kitob yozdi:

1. Boburshoh davri.
2. Boburshoh.
3. Humoyun hukmdorligi davri.
4. Akbar hukmdorligi davri.

Asarda qaysi shoh davri bo'lmasin, nima haqda so'z ketmasin, asosiy timsol Gulbadanbegim, uning hayotiga oid tafsilotlar muallifning diqqat markazida turadi. Muallif musulima ayollar taomillarga yoshlikdan rioya qilishlarini alohida ta'kidlaydi. Shu ma'noda, u o'z qahramonining Boburga o'xshash tabiatini doim nazarda tutadi. Kitob mutolaa qilganini, Qur'oni karimni bilishini, besh vaqt namozni ado etib, e'tiqodining mustahkam bo'lishiga nechog'li intilganini o'rnida bayon etadi [<https://www.uzanalytics.com/tarix/>].

Eng avvalo, muallif temuriy malika haqida samimiylik va hurmat bilan qalam tebratganini alohida ta'kidlash lozim: "U ertaklarda uchraydigan afsonaviy qahramonlarga xos nafis ism- Gulbadan degan go'zal bir noma bilan atalardi. Umrining to'fonli va shiddatli damlarida ham u o'zining "Gulbadan"ligini saqlab qolgan mo'tabar bir inson edi.

Gulbadan iymoni butun, taqvodor musulima edi" [Goden.2007:6].

Temuriy malikaga bo'lgan ana shunday ehtirom asarda oxirigacha davom etadi.

Mohimbegim (Boburning katta xotini) Kobuldan Ograga kelishida birga bo'lgan Gulbadanning jajji qiz bo'lishiga qaramay, xotirasini hayajonli kuzatuvlar bilan to'ldirib borgani asarda ta'sirli ifodalangan. Boburning Mohimbegim istiqboliga chiqqani, otining jilovidan tutib, uyiga yetguncha piyoda kelgani haqidagi lavha Hindistonda e'lon qilingan ingliz tilidagi bir maqolada: "Bu holat uning jentelmenligini ko'rsatadi", deya talqin etilgan edi. Bu talqin, bir tomondan, Boburning Mohimbegimga mehr-muhabbatini ifodalasa, ikkinchi tomondan, Bobur shaxsiyatidagi oliyjanoblikni, sadoqatli ayolga muruvvatli bo'lishdek fazilatlarini namoyon qiladi [G'aniyeva, 2008].

"Humoyunnoma"da "Boburnoma"da uchramaydigan shunday hikoyalar ham borki, ularda Gulbadanbegimning o'ziga xos ilm-idroki salmog'ining bezagi

bo‘lmish ta’sirchan qalbining harorati sezilib turadi. Masalan, u o‘zining Boburning katta xotini Mohimbegim bilan birga Kobuldan Agraga kelishi tarixi haqida to‘xtab, shu jummalarni yozadi: «Rano Sango fathidan bir yil o‘tgach, onam hazratlari — Mohimbegim Kobuldan Hindistonga keldilar. Men ham podshoh bobomni ko‘rgani, u kishi bilan birga onalarimdan oldin keldim. Onam hazratlari ko‘lga yetganlarida, podshoh hazratlari uch otlik muhofa yubordilar. Biz ko‘ldan Agra tomon tez yo‘l oldik, podshoh hazratlari bizni Jaloliy ko‘lida uchratishni mo‘ljallagan edilar. Nomozshom payti bir kishi kelib: “Hazratni ikki kurva narida qoldirib keldim”, dedi. Podshoh bobom hazratlari to‘t ot keltirgunlaricha toqat qilmay, piyoda yo‘lga tushib, Nincha Mohim uyi oldida biz bilan uchrashdilar. Onam hazratlari otdan tushmoqchi bo‘ldilar, lekin podshoh bobom kutmasdan o‘zlari onamning otlari jilovidan ushlab, o‘z uylarigacha kelguncha piyoda keldilar.

Onam hazratlari podshoh bobomning oldiga kelganlarida menga, kunduzi kelib hazrat bilan uchrashgin, deb buyurdilar...”

“Humoyunnoma”ning Zahiriddin Bobur davriga bag‘ishlangan qismi Bobur vafoti voqealari bilan yakunlanadi. Gulbadanbegim ko‘zi to‘la yosh, alam to‘la qalbi zardobi bilan otasining vafoti tarixini yozar ekan, shu mudhish voqeaning ro‘y berayotgan daqiqasida otasi o‘limi arafasida qadrdonlari, qarindosh-urug‘lari, oila a‘zolarining kechirgan musibat va yurak dardlarini shunday bayon qiladiki, bu satrlarni o‘qiyotgan har bir kishi, xuddi o‘sha daqiqalarda shaxsan o‘zi ishtirok etayotgandek his qiladi. Bunday yuksak mahorat faqat Gulbadanbegimning o‘zigagina xosdir. Ingliz adibasi asardagi ana shu jihatlarga ham e’tibor qaratadi.

Aql-zakovat, ziyrak ta’b va tafakkur, chuqur ilm va unumli mehnat hosili — “Humoyunnoma” Gulbadanbegimning nomini abadiylashtirdi. U ayol kishi bo‘lishiga qaramasdan, Zahiriddin Boburning haqiqiy farzandi ekanligini jahonga namoyon qilgan O‘rta Sharq olimasidir [Azimjonova, 1990].

Xulosa qilib aytganda, haqiqatan ham ham “Gulbadan” asarini o‘qir ekanmiz, noyob iste’dod va aql-zakovat sohibasi malika Gulbadanbegimning nurli siymosi kitobxon ko‘z oldida yorqin gavdalanadi. Ilmiy-ommabop usulda yozilgan mazkur asar o‘quvchini boburiylar tarixiga qiziqtirish bilan birga Gulbadanbegimning nurli qalami bilan tasvirlangan xotiranoma orqali qalbimizda bu aqlli va latofatli malikaga nisbatan mehr tuyg‘ularini uyg‘otishi tabiiydir.

Adabiyotlar:

1. Азимжонова С. Гулбаданбегим (1990) “Гулистон” журнали, 1990 йил, 11-сон. <https://ziyouz.uz/matbuot/qayta-qurish-davri-matbuoti/sabohat-azimjonova-gulbadanbegim-1990/>
2. Ахмедова Ш. Развитие бабуроведение в Бухаре//“Интеллектуальное наследие Захириддина Мухаммада Бабура и современность”. Международной научно практическая конференция. Москва, 2020, 28 феврал.
3. Ахмедова Ш. Бобуршуносликдаги йирик тадқиқот хусусида//“Захириддин Мухаммад Бобур ҳаёти ва меросини ўрганиш

дунё талқинида” мавзусидаги халқаро онлайн илмий-амалий конференция. Тошкент. 2021.77-81 бетлар.

4. Бобур ҳаёти ва гендер тенглик масаласи// Асрлар ичра порлаган сиймо // З.М.Бобур таваллудининг 540 йиллигига бағишланган халқаро илмий конференция материаллари.Андижон.2023. 97-103-бетлар.
5. Румер Годен. Гулбадан.Тошкент. «Шарқ», 2007. Б.175.
6. Ғаниева С. “Ҳар кимки, мени сўрса, саломимни дегил!»// «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 14 Август . 2008 йил.
7. <https://www.uzanalytics.com/tarix/4342/>.
8. <https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/gulbadanbegim-har-kimkimeni-sorsasalomimni-degil.html>.

Qobilov Usmon,
filologiya fanlari doktori, Sharof
Rashidov nomidagi SamDU professori

BOBUR MUMTOZ SHE'RIYATIDA ILOHIY, ADABIY VA TARIXIY SIYMOLAR OBRAZLARI TALQINIGA DOIR

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sharq va o'zbek mumtoz she'riyati obrazlar silsilasi an'anasining Zahiriddin Muhakmmad Bobur she'riyatidagi badiiy ifodasi haqida fikr yuritiladi. Unda Bobur lirikasida tasvir etilgan ilohiy, adabiy va tarixiy timsollar talqini masalasi ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Bobur she'riyati, an'ana va yangilik, obraz va timsol, ilohiy obraz, adabiy va tarixiy timsol, tahlil va talqin.

Annotation: This article talks about the artistic embodiment of the tradition of Eastern and Uzbek classical poetry of a number of images in the poetry of Zahiriddin Muhammad Babur. The problem of interpretation of the divine, literary and historical symbols depicted in the lyrics of Babur is revealed.

Keys words: Babur's poetry, tradition and innovation, image and symbol, divine image, literary and historical symbol, analysis and interpretation.

Sharq mumtoz adabiyoti milliy an'analari asosida ijod etgan ulug' shoir Zahiriddin Muhammad Bobur betakror shaxsiyat va siyosiy arbob sifatida jahon madaniyati taraqqiyotida o'ziga xos o'rin egallaydi. U butun hayoti, ijtimoiy faoliyati, fenomenlik siymosi va badiiy ijodiyoti bilan dunyo tarixida alohida hodisa hisoblanadi. Bobur haqida gap ketganda, odatda, uning bobomeros va odil shohlik maqomi bilan o'lmas xotiralari mahsuli “Boburnoma” hamda mumtoz she'riyati tilga olinadi. Gap shundaki, Boburshoh bilan Boburinson, Boburolim bilan Boburshoir – bularning barchasi barkamol Boburodam siymosidan, komil qalb sohibligidan kelib chiqadi. Shu o'rinda aytish kerakki, Bobur ijodi salaflari va zamondoshlari bilan bir adabiy an'ana kasb etadi. Chunonchi she'riyati janrlari (g'azallar, ruboiylar, tuyuqlar, qit'a va masnaviylar...), obraz-timsollari, mavzu-mundariyasi bilan ham ana o'sha an'analarning o'ziga xos ijodiy uslublar bilan

MUNDARIJA

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR VA BOBURIYLAR DAVRI ADABIYOTI

Almaz Ülvî (Binnatova) - Klassik türk ədəbiyyatının qızıl səhifəsi – Zəhirəddin Məhəmməd Babur.....	3
Rahmonov Vahob. Boburning “taqti” risolasi topildi.....	4
Boltaboyev Hamidulla. Boburshoh va boburiylar davrini aks ettirgan turk adiblarining tazkiralari	8
Jabborov Nurboy. Bobur she’riyatida milliy ruh va badiiy talqin uyg’unligi.....	13
Yashar Qosim. Shohona tuygularning poeziyasi (Shoh Zahiraddin Muhammad Bobur va Shoh İsmoyil Xotoyi lirikasi misolida).....	20
Axmedova Shoir. Gulbadanbegim va Rumer Goden.....	26
Qobilov Usmon. Bobur mumtoz she’riyatida ilohiy, adabiy va tarixiy siymolar obrazlari talqiniga doir.....	29
Fayzulloyev Baxtiyor. Zahiriddin Muhammad Boburning adabiyotshunoslik faoliyatiga doir qisqacha chizgilar.....	33
Jo’raev Jaloliddin. Sharqshunoslik instituti fondlaridagi Bobur ijodiga oid manbalar.....	39
Abdullayeva Marg’uba. Bobur she’riyatidagi o’ziga xosliklar.....	45
Muhitdinova Badia, Qurbonova N. Adabiy ta’limda Bobur hayoti va ijodini o’rganish masalalari.....	50
Muhitdinova Nazmiya. Bobur va Qo’qon adabiy muhiti.....	56
Tohirov Sobirjon. Alisher Navoiyning “Mezon ul-avzon” va Boburning “Muxtasar” asarlarida ayrim aruziy istilohlarning izohi xususida.....	59
Xoliqulova Gulsanam. Bobur adabiy muhitining xususiyatlaridan biri haqida	65
Mirzoahmedov Muxtor. “Mubayyan” - fiqhiy asar.....	73
Muhammadiyev Ahadjon, Nigora Islomova. Bobur – tarixnavis adib, lirik shoir va ijtimoiy masalalar yechimiga o’z hissasini qo’shgan olim	77
Sharaxmetova Muxlisa. “Boburnoma”ning urducha tarjimasida muallif uslubining aks etishi	80
Алиева Фарида. Бабурдун адабий мурастары окумуштуу Ж.Шериевдин изилдөөлөрүндө.....	85
Shamsiyeva Xolida, Hazratqulova Elmira. The international electronic platform: baburology	90
Hazratqulova Elmira. Husayn Boyqaro adabiy majlisining a’zolari haqida.....	94
Qorayev Sherxon. Bobur ismli ikki temuriy hukmdor huzurida o’tkazilgan adabiy kechalar.....	106
Toshniyozova Dilfuza. Zahiriddin Muhammad Bobur ijodida lirik qahramon ruhiy holati va kechinmalarining fasllar bilan bog’liq ifodasi	113
Razzoqov Alisher. Bobur masnaviylarida irfoniylar ruh.....	117
Muminova Dilorom. Bobur ijodiga izdoshlik.....	121

Kazakbayeva Dilrabo. Zahiriddin Muhammad Bobur masnaviylarining vazn xususiyatlari.....	124
Qurbonov Abdulhamid. Bobur g'azaliyotida radd ul-matla' san'ati.....	130
Adilova Dilorom. Zahiriddin Muhammad Bobur shaxsiyati, insoniy sifatleri.....	136
Rasulov Dilshod. Chet ellarda saqlanayotgan Bobur qo'lyozmalari borasida.....	140
Temirova Gulmira. Захириддин Мухаммед Бабу́р жана анын лирикалары.....	144
Hakimjonova Ra'no. Zahiriddin Muhammad Bobur lirikasida ijtimoiy motivlar	147
Jurayeva Dilafruz. Zahiriddin Muhammad Bobur badiiy-falsafiy qarashlarining manbalari, tadriji va yetakchi tamoyillari.....	151
Suyunova Shohsanam. Temuriylar saroyi shoiri Kamoliddin Binoiyning o'zbekcha she'rlari va Bobur Mirzo bilan mushoirasi.....	156
Hikmatov Hikmat. Bobur lirikasining tojik tilidagi o'rni va ahamiyati.....	162
Musayev Shohsuvor. Bobur ruboiylarida hasbi hol talqini.....	164

“BOBURNOMA”NING JAHONIY O'RNI VA SHUHRATI

Mashrabov Zokirjon. “Boburnoma” nashrlari.....	170
Mirzo Kenjabek. Sharq manba'larida Bobur Mirzo asarlarining nomlanishiga doir ilmiy-tarixiy ma'lumotlar	175
Münevver Tekcan. Samarkand in the Babur-nama: the Khanate's crowning jewel	183
Otajonov Ne'matilla. “Boburnoma” tarjimalarida ilmiy-adabiy aniqlikni yaratish muammolari	190
Sulaymonov Isroil. “Boburnoma”da shaxs ruhiyatini tasvirlashda muallif mahorati.....	196
Berdiyev Xusan. “Boburnoma”da nomi zikr etilgan shoirlar	202
Ne'matova Hulkar. “Boburnoma”da safar taassurotlari talqini	204
Xasanova Mashxura. “Boburnoma”da Ulug'bek Mirzo tasviri	208
Saidova Rayhon. “Vaqoye”da shoirlarga Bobur mirzo bahosi	211
Omonova Orasta. “Boburnoma”ning xorijda o'rganilish tarixi va tarjimalari....	216
Hamidov Nurali. “Boburnoma”dagi she'rlarda falsafiy-axloqiy mavzular ifodasi	219
Olimjonov Davronbek. Annett Beverij va “Boburnoma”	224
G'ofurova Gulhayo. Jahon adabiyotiga “Boburnoma”ning integrasiyasi	227
Saydazzamova Chamangul. Boburning “Risolayi aruz”ida janrlar tadqiqi	234

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR: TIL, USLUB VA TARJIMA

Teshaboyeva Ziyodaxon. “Boburnoma”da Zuhra begim haqidagi tasvirlarda frzeologik birliklar va ularning inglizcha tarjimalari.....	238
Yusupova Orzibonu. Bobur g'azallarida undalmaning lingvopoetik vosita	